

Sławomir Karp

Los szesnastowiecznego egzulanta briańskiego na przykładzie Karpija Jesypowicza (ur. ok. 1480 – zm. przed 10 X 1547)

Studia Podlaskie 23, 7-30

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SŁAWOMIR KARP

LOS SZESNASTOWIECZNEGO EGZULANTA BRIAŃSKIEGO NA PRZYKŁADZIE KARPIA JESYPOWICZA (UR. OK. 1480 – ZM. PRZED 10 X 1547)

DOI: 10.15290/sp.2015.23.01

Słowa kluczowe: Karp Jesypowicz, Podlasie, XVI w., ziemia briańska, egzulant

Z pewnością jedną z bardziej intrygujących postaci spośród młodzieży bojarskiej przybyłej z dalekich krańców Wielkiego Księstwa Litewskiego przełomu XV i XVI w. był Karp Jesypowicz. Warto bliżej przyjrzeć się jego losom głównie ze względu na dość szybką karierę, jaką udało mu się zrobić w kilku podstawowych dziedzinach życia. Pochodził on z biedniejszej grupy bojarów zamieszkujących okolice Briańska. Po utracie tamtych ziem na rzecz Moskwy wierny przysiędze Jagiellonom przybył na ziemię Grodzieńszczyzny i północnego Podlasia. Ponieważ był wychodźcą z bardzo odległych ziem, a przy tym niezbyt zamożnym, mało wiemy o jego wczesnych koneksjach rodzinnych. Z informacji nasuwa się jedynie to, iż jego ojcem był tamtejszy bojar o imieniu Jesyp (Józef). Co prawda dokumentów źródłowych potwierdzających istnienie samego Jesypa nie odnaleziono, ale przecież jednoznacznie wskazuje na to używany przez Karpija Jesypowicza patronimik. Poza tą drobną wskazówką dalsze relacje rodzinne „po mieczu” młodego przybysza są nam całkowicie nieznane¹. Przy czym w spisach ów-

¹ W owym czasie żył także leśniczy grodzieński Karp. Około 1522 r. wspólnie z Lwem Czyżem, namiestnikiem grodzieńskim, rozszadzał skargę tamtejszego żyda, Jewreja Kozielskiego Gowaszewicza, na mieszczan indurskich i pana Jana Dowojnowicza, patrz: *Russkaja Istorieczeskaja Bibliotieka* (dalej: RIB), t. XX: *Litowskaja Mietrika, czast' tretiaja*, Petersburg 1903, t. I, dokument nr 227, s. 1559–1563. Inny ówczesny przekaz wymienia następnego Karpija. Był on urzędnikiem kniazia Michała Massalskiego i uczestniczył w braterskim sporze kniazioń, Iwana i Michała Massalskich. Wzmiankuje go zeznanie Stanisława Stańczykowicza, woźnego grodzieńskiego. Proces miał miejsce 14 maja w niedzielę (brak daty rocz-

czesnych przybyszów spod Brińska widnieją Karpowie². Bardziej klarownie przedstawiają się jego koneksje po kądzieli. Zachowało się bowiem źródło, w którym wspomniano, iż Karp to *sietreniec T(r)iznin*³. A zatem jego wujem był stary Karp Tryzna, przedstawiciel możnego rodu pieczętującego się Gozdawą. Potwierdzeniem tej paranteli są również i inne przekazy⁴. Związek ten nie jest sygnalizowany bez kozery, bowiem również Tryznowie przybyli w tym samym czasie oraz z tych samych okolic co Karp Jesypowicz. Ponadto, po migracji wszyscy oni osiedlili się także w tym samym rejonie. Z kolei pozostałe sugestie co do pochodzenia rodu Karpiów tak dalece odbiegają od realiów, że w tym miejscu nie będą podlegać ocenie⁵. Należy też zaznaczyć,

nej) przed sądem ziemskim grodzieńskim, patrz: *Akty wydawajemyje Wilenskoju Kommisssiejju dla razbora drewnich aktów* (dalej: AVAK), t. XXI, dokument nr 254, s. 154. Jednak czy istniały jakiegokolwiek relacje rodzinne między tymi Karpami a Karpiem Jesypowiczem, tego nie wiemy.

- 2 M. M. Krom, *Mez Rus'ju i Litooji zapadnorusskie zemli o sisteme russko-litovskih otnosenij konca XV – perwoj treti XVI w.*, Moskwa 1995, s. 234.
- 3 Rosijskaja Nacionalnaja Biblioteka w Sankt Petersburgu (dalej: RNBSPet), Razn. f. IV, nr 90; *Pamjatniki istorii Vostocnoej Ewropy*, [w:] *Monumenta historica res gestas Europae Orientalis illustrantia*, t. VI: *Radziwiłłowskije akty iz sobranija Rossijskoj Nacionalnoj Biblioteki. Pierwaja połowina XVI w.*, oprac. M. M. Krom, Moskwa – Warszawa 2002, s. 28–33. Za tę wskazówkę bardzo dziękuję Panu prof. H. Lulewiczowi z Warszawy.
- 4 Mocno zakorzeniona wśród Karpiów tradycja wspólnego pochodzenia z Tryznami zawoocowała między innymi w latach 30. XVII w. Wtedy to część członków rodu pisała się z niemiecka Karp von Tryzna lub Tryzna genannt Karp. Obie formy były u Karpiów niezmiernie popularne zwłaszcza na przełomie XIX i XX w., a nawet i w czasach Polski międzywojennej. Pisownia ta wynikała z przekazywanego z pokolenia na pokolenie poczucia silnego związku krwi z żyjącym w początkach XVI w. Karpiem Tryzną i jego synami, Zacharją i Wasilijem Karpowiczami Tryznami. Wszyscy trzej zamieszkiwali wtedy ten sam teren co i Karp Jesypowicz. Świadczą o tym liczne wzmianki w Metryce Litewskiej. Autor bardziej dogłębnie postara się wyjaśnić tę kwestię w przygotowywanej obecnie monografii pt. *Karpowie herbu własnego. Dzieje linii podlasko-białoruskiej*.
- 5 Do najbardziej znanych należy legenda o hiszpańsko-włoskim pochodzeniu przodków rodu. Na przestrzeni stuleci została rozpowszechniona w zasadzie przez wszystkich polskich heraldyków, poczynając od W. Wijuka Kojałowicza, K. Niesieckiego i E. Kuropatnickiego, a kończąc na A. Meysztowiczu, J. Ostrowskim i E. Szeliga-Żernickim. Bezkrytycznie wywodzili oni Karpiów od szlachcica włoskiego Carpisa (Carpio, Karpiona), który miał być potomkiem rycerza i arystokraty hiszpańskiego Bernardo del Carpio. Inne, jeszcze bardziej absurdalne pomysły umiejscawiały protoplastę Karpiów w rejestrze popisowym bojarów litewskich z 1420 r. Z nich to wynika, że bojarzyn Karp miał pod Raizterberkiem stawić się do chorągwi Bohdana Ogińca Strumiłowicza, porucznikostwa (sic!) Tadeusza Montykiertha (sic!), chorążego mielsztyńskiego (sic!), patrz: Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 857, *Wypisy z Metryki WKsLit. oraz niektóre pisma z XV–XVII w. Widymus z ksiąg Głównego Trybunału Litewskiego spraw wieczystych*, s. 65, 75, 373, 376. Powyższy dokument 27 czerwca 1678 r. do ksiąg podali Jan pisarz ziemski, Mikołaj podczaszy, Jerzy strażnik, Kościałkowsy, urzędnicy powiatu wilkomirskiego. Naturalnie chodziło w nim

że nie wiemy, czy Karp miał jakiś związek z podlaskim siółem Karpowszczyzna, wchodzącym w skład włości żerosławskiej⁶. Bez wątpienia jednak tak jak i cała jego przysła rodzina należał on do Kościoła wschodniego.

Wydaje się, że po raz pierwszy Karpi Jesypowicza możemy odnaleźć 25 i 26 lutego 1509 r. w Mielniku. Podczas odbywającej się tam wówczas odprawy królewskiej przyznano mu 12 kop groszy litewskich w ramach rekompensaty za bliżej nieokreślone szkody wyrządzone przez Jesmana⁷. Następnie spotykamy go w rejestrze dworzańskim sporządzonym między 15 czerwca i 18 lipca 1514 r. na potrzeby zbliżającej się kampanii wojennej. Dowiadujemy się z niego, że Karp otrzymał żołd na zaciąg sześciokonnego pocztu⁸. Musiał zatem niechybnie 8 września tegoż roku wziąć udział w zwycięskiej bitwie pod Orszą. Karp Jesypowicz służył tam pod rozkazami Jerzego Radziwiłła Herkulesa⁹. Dwa pokolenia później kronikarz Maciej Strykowski nazwał ten oddział *szykiem kozackim*¹⁰. Kilka lat po tych wydarzeniach Karp

o udokumentowanie zasług ich przodka Wasyla z Zyndrama Kościalkowskiego „quondam pułkownika (sic!) najjaśniejszego króla Władysława Jagiełły”. Według tego rękopisu miał on podczas wojny z krzyżakami sprawować naczelne dowództwo nad wojskiem litewskim. Powyższy dokument sporządzono na pergaminie i opatrzone sznurami rabymi (sic!) jedwabnymi z pieczęciami Kościalkowskich oraz „sześciu rotmistrzów pozostających na ten czas w pułku” (Bohdana Ogińca Strumiłowicza, Perchura Perchurjewicza Koptia, Mikołaja Dunina, Alexja Gołdyka Tyszkiewicza, Jakova Petkiewicza Horodeckovo, Dymitra Dołkiewicza).

⁶ W latach 1528–1530 Jerzy Radziwiłł Herkules odkupił od Waśka Nowhorodca, dworzanina królewskiego, Karpowszczyznę położoną we włości żerosławskiej. Transakcję opiewającą na 10 kop groszy litewskich i 30 kop żyta zatwierdził Zygmunt I Stary, patrz: M. Malczewska, *Latyfundium Radziwiłłów od XV do połowy XVI wieku*, Warszawa – Poznań 1985, s. 87. Dnia 25 listopada 1594 r. znalazła się ona pośród dóbr podlaskich przekazanych przez Krzysztofa Radziwiłła, wojewodę wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego, starostę soleckiego i urzędowskiego synowi Krzysztofowi. Ciążyły na niej jakieś zapisy jego żony Katarzyny z Tęczyńskich Radziwiłłowej, patrz: Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór Zygmunta Glogera (dalej: ANKr, ZZG) 12, s. 7.

⁷ *Lietuvos Metrika, Kn. nr 8, (1499–1514)*, oprac. A. Baliulis, R. Firkovicius, D. Antanavicius, Vilnius 1995, s. 409. Był to szlak powrotny króla z Litwy do Polski.

⁸ Wyliczono wtedy uposażenie po 3 złote na każdego zbrojnego woja zapewne na okres trzech miesięcy.

⁹ Jerzy Mikołajewicz Radziwiłł, ur. ok. 1480 – zm. 1541 r. Wódz w walkach z Tatarami i Zakonem Krzyżackim. Z uwagi na swoje sukcesy militarne zwany potocznie Herkulesem. Ojciec Barbary i Mikołaja Rudego, Radziwiłłów. Marszałek nadworny litewski od 1528, hetman dworny litewski od 1521, kasztelan wileński od 1527, kasztelan trocki od 1522, starosta grodzieński od 1514, wojewoda kijowski w latach 1511–1514, podczaszy wielki litewski od 1509, patrz: G. Błaszczuk, *Radziwiłł Jerzy h. Trąby (ok. 1480–1541)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław 1987, s. 225–229.

¹⁰ Jednocześnie w tychże rejestrach widnieje także Karp Tryzna z synami Wasilijem i Zachariaszem. Ci dwaj ostatni wystawili pocztu, kolejno siedmiokonne i sześciokonne. Warto

ożenił się z Pelagią Hryńkówną¹¹, wdową po Mordasie Bołoticzu. Niewątpliwie mogło to nastąpić nie wcześniej niż około połowy 1520 r., bowiem jeszcze 7 czerwca 1519 r.¹² pozostawała ona w związku z Mordasem Bołoticzem. Ze zgromadzonych materiałów wynika niezbicie, że jeszcze wcześniej była żoną bojara Hrynia z Grusa¹³, a ich dzieci dość wcześnie pomarły. Stąd wypada uznać, że Karp Jesypowicz nie był – jak do tej pory sądzono – drugim, lecz trzecim jej mężem. Poza tym należy też skorygować wiadomość podaną przez część źródeł jakoby Pelagia była córką Hryńko Chodkowicza, horodniczego grodzieńskiego z możnego rodu Wołowiczów h. Bogoria¹⁴. I to również trzeba uznać za błąd. Znamy bowiem jej rzeczywistego brata rodzonego, bojara Czeszejkę Hryńkowicza, a ten bez wątplenia nie należał do wspomnianego rodu¹⁵. Wręcz przeciwnie, był częstkowym bojarem z Grodzieńszczyzny¹⁶.

wspomnieć, że powyższy rejestr przesłał marszałek ziemski litewski Jan Radziwiłł swemu bratu Jerzemu. Informacje te pochodzą z oryginalnej księgi rejestrów wojskowych, tzw. hetmańskiej trzech pokoleń Radziwiłłów, hetmanów litewskich. Pochodzi ona z XVI w. i obejmuje początek XVII w., patrz: RNBSPet, Razn. f. IV, nr 90; *Pamiętniki historii Wschodniej Europy...*, s. 28–33.

- 11 A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. IX, Warszawa 1906, s. 279; S. Uruski, A. A. Kosiński, A. Włodarski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. VI, Warszawa 1909, s. 217. Dość często wzmiankowano ją również jako Apolonię.
- 12 Dnia 7 czerwca 1519 r. Mikołaj Radziwiłł, wojewoda wileński, kanclerz litewski, wydał wyrok w sporze między Stanisławem Dąbrówką, kanonikiem wileńskim i proboszczem w Dolistowie, a Mordasem Bołoticzem, nakazując temu ostatniemu oddawanie dziesięciny snopowej do kościoła parafialnego w Dolistowie z dziedzictwa w Brzozowie oraz z gruntów wójtostwa w Jaćwieży i Zabelu. Dokument ten 10 października 1613 r. oblatował w aktach ziemskich wąsoskich Feliks Mikucki, ówczesny proboszcz dolistowski, patrz: Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Kapijana, pudło nr 62, dokument nr 124, s. 439–441; dokument nr 127, s. 453456; nr 133, s. 486–488; nr 134, s. 489–492; nr 125, s. 493–495.
- 13 Lietuvos valstybes istorijos archyvas w Wilnie (dalej: LVIA), f. 1135, Ap. 17, nr 47, k. 5.
- 14 Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps BN IV 8332 (XIX w.), *Materiały genealogiczne dotyczące rodzin Dowojnów, Krupskich, Szemetów, Wiażewiczów i Wołowiczów*, s. 426 (63) – 427 (64).
- 15 Z kolei nie wiemy, czy jest on tożsamy z Piotrem Czeszejką Hryńkowiczem, dworzaniem gospodarskim i późniejszym wójtem grodzieńskim, który 1 maja 1528 r. na popisie stawił dwa konie, patrz: RIB, t. XXXIII: *Litovskaja Mietrika, czast' tretiaja. Knigi publicznych diel, Perepisi wojska Litovskago*, t. I, izd. S. Ptaszyckij, Piotrograd 1915, kol. 90; A. Boniecki, dz. cyt., t. III, s. 387. Nominację na ten urząd uzyskał 8 czerwca 1531 r. i był nim co najmniej do 25 lutego 1540 r. Zmarł przed 2 czerwca 1540 r., patrz: *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. II: *Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym przy współudziale A. Macuka i J. Aniszczeni, Warszawa 2009, s. 353. Natomiast ok. 1513 r. odnotowany został jako Czeszejko Hryniewicz. Wtedy to wspólnie z Fedką Hawryłowiczem [Mieleszkowiczem], horodniczym grodzieńskim i Andrzejem Miłoszewiczem świadkował w sprawie Zanko Jełowicza z Kotowiczową

Ponieważ i drugie małżeństwo Pelagii z Mordasem Bołoticzem było bezdzietne cały zgromadzony majątek po jego śmierci pozostał przy wdowie¹⁷. Następnie całość przejętej schedy, tj. wójtostwo jaćwieskie i zabielskie łącznie z gruntami wsi Brzozowa wniosła ona w posagu Karpiowi Jesypowiczowi. Ich małżeństwo tak jak i wcześniejsze również nie przyniosło potomstwa, a na dodatek trwało wyjątkowo krótko. Pelagia Hryńkówna *secundo voto* Mordasowa Bołoticzowa zmarła już przed 20 grudnia 1522 r. Tego dnia w Brześciu Karp Jesypowicz uzyskał od Zygmunta I potwierdzenie na wszystkie dobra odziedziczone po żonie. W ich skład oprócz wspomnianego wójtostwa wchodziła wieś Brzozowa z młynem na rzece Brzozowej, *węgieł lasu pod koniec włók jaćwieskich i zabielskich oraz resztę włók zabielskich, na których wcześniej mieszkał Stanko syn Moniuszki*¹⁸. Warto podkreślić, że w Brześciu wdowiec Karp przedłożył Zygmuntowi I dawne przywileje Bołoticza, uzyskane jeszcze od króla Aleksandra¹⁹. Przed wszystkim

i jej synami, patrz: RIB, t. XX: *Litowskaja Mietrika, czast' wtoraja*, Petersburg 1903, t. I, dokument nr 176, s. 808–810. Z kolei 15 grudnia 1532 r. występował już tylko jako Piotr Hrynkowicz, dworzanin hospodarski, patrz: M. Lubawskij, *Oblastnoje dielenije i miestnoje uprawlenie Litowskowo-russkago gosudarstwa ko wremieni izdanija pierwogo Litowskago Statuta*, Moskwa 1893, s. 591.

- ¹⁶ Należy zauważyć, iż jeszcze w 1515 r. Czeszejko (!) Hryńkowicz otrzymał od Zygmunta I przywilej na Koledowszczyznę i Pilicowszczyznę. Niestety, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej: SGKP), t. I–XV, Warszawa 1880–1902, nie odnotowuje żadnej z nich. Wzmiankuje natomiast wieś Koledycze w powiecie wołkowyskim, położoną na wschód od Rosi, patrz: tamże, t. IV, Warszawa 1883, s. 261. Poza tym inne źródła podają, iż Czeszejko Hryńkowicz miał brata Bohdana. Obaj 23 kwietnia 1532 r. posiadali części na Kotrze pow. grodzieński i bliżej nieznanym Rokicinie, patrz: W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, red. W. Dworzaczek, Poznań 1958, t. III, s. 104. Z kolei M. Malczewska w pracy *Latyfundium Radziwiłłów od XV do połowy XVI wieku*, Warszawa – Poznań 1985, s. 85, podaje, iż Jerzy I Radziwiłł jeszcze przed 1523 r. zakupił od drobnego posiadacza „Czeszejki Hrynkowicza” jego dwie części w Kotrze. Suma transakcji wynosiła 60 kop groszy litewskich.
- ¹⁷ W 1505 r. wyżej wymienione wójtostwa otrzymał od króla Aleksandra Maciej Moniuszko. Następnie sprzedał je Mordasowi Bołoticzowi. Zakup ten król zaakceptował w Brześciu 23 lutego 1505 r., patrz: *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584)*, par. A. Baliulis, R. FirkoVICIUS, Vilnius 1998, s. 78.
- ¹⁸ A. Meysztowicz, *Karpiowie herbu własnego*, Wilno 1906, s. 7.
- ¹⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529)*, par. D. Antavicius, A. Baliulis, Vilnius 2001, dokument nr 125, s. 190; *Opisanije dokumentow i bumag chraniaszczichsja w Moskovskom Archiwie Ministerstwa Justicji*, t. XXI, Moskwa 1915, nr 112, s. 268; AVAK, t. XXIV, s. 24–26. Powyższy pergamin 6 listopada 1797 r. do ksiąg ziemskich rosieńskich podał ze strony Felicjana Karpia, Antoni Woyna, patrz: LVIA, SA 14805, k. 1671–1672. Z kolei 25 listopada 1797 r. aktykował w księgach ziemskich szawelskich Józef Szkulcecki, porucznik powiatu upickiego. Następnie 6 grudnia 1797 r. do ksiąg ziemskich szawelskich złożono ekstrakt z metryk kancelarii WKsL. August III potwierdził go w Warszawie 2 września 1758 r., patrz:

kim miał też testament żony, którego zapisy jednoznacznie wskazywały, iż pozostaje jej głównym spadkobiercą. Bezspornie 20 grudnia 1522 r. okazał się jednym z ważniejszych dni w jego życiu. Dał mu bowiem własne i stabilne podstawy egzystencji. W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że jako niedawny wychodźca na początku znalazł się w zupełnie nowej rzeczywistości, bez konkretnego oparcia finansowego. Wszystko z własności gruntowej, czym dysponował lub też co miał odziedziczyć zostało przecież pod Briańskiem. Przybywając na Grodzieńszczyznę i teren północnego Podlasia zaczął start praktycznie od zera. A zatem pierwszą większą podporę finansową znalazł w majątku dwukrotnej wdowy Pelagii Hryńkówny. Dla rozpoczynającego nowe życie biednego bojara była to zapewne nie mała gratka. Jako wójt w Zabelu i Jaćwieży, dysponował areałem 80 włók. Oprócz tego w skład tamtejszego ośrodka dworskiego wchodziły grunty o powierzchni 11 włók. Wiemy też, że wówczas funkcjonowali tam trzej ogrodnicy. Drugi majątek w Brzozowej miał 22,5 włoki²⁰. Z kolei inne źródła podają, że włók osiadłych w Jaćwieży i Zabelu było 76, a w gestii Karpija pozostawało tylko 9. Tak czy inaczej należy przyznać, że obie majątności dobrze się rozwijały, bo zarówno w wójtostwie, jak i Brzozowej funkcjonowały młyny o dwóch kołach²¹. Pomimo iż tamtejsze gleby nie należały do wyjątkowo urodzajnych, to z pewnością gwarantowały określony dochód i bezpieczne zaspokojenie elementarnych potrzeb ówczesnej rodziny szlacheckiej. Poza tym wieś Brzozowa (Maior) wraz z sąsiednim Dolistowem i Suchowolą zlokalizowana była na terenie, przez który wiódł szlak komunikacyjny Płock – Wizna – Grodno. Był to zatem dodatkowy i bardzo atrakcyjny czynnik umożliwiający uzyskiwanie wpływów z działalności handlowej. Ponadto bliskość rzek Brzozowej i Biebrzy niewątpliwie ułatwiała spław najróżniejszego rodzaju towarów, a w tym płodów rolnych i budulca drzewnego do dużego ośrodka handlowego, jakim był Gdańsk. Na korzystne

LVIA, SA 14987, k. 2487–2490. Wynikało z niego, iż wojewodzina wileńska Elżbieta Mikołajewna Radziwiłłowa z synami chciała podporządkować sobie Karpija Jesypowicza. Ten jednak przedstawił przywilej Mordasa Bołoticza, który był wcześniej wydany niż przywilej wojewody na Goniądz. W tej sytuacji Zygmunt I, nie chcąc naruszać przywileju wydanego przez brata Aleksandra, potwierdził go Karpiowi. Zatrzymując Karpija Jesypowicza pod swoją bezpośrednią władzą, król nakazał mu pełnić służbę ziemską tak jak czynili to już tamtejsi ziemianie, Sławski i Tarusa. W ten sposób ochronił go przed Radziwiłłami, którzy zagarnęły prawie cały powiat goniądzki.

²⁰ W. Pociecha, dz. cyt., t. III, s. 160.

²¹ J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta*, Białystok 2000, s. 80.

usytuowanie i rolę ówczesnej Brzozowej niepodważalnie wskazuje fakt, iż jest ona uznana za jedną z najstarszych miejscowości na ziemiach między Biebrzą a Narwią²².

Brak potomstwa zrodzonego z Pelagii Hrynkówny zmuszał Karpię do nieustannego czuwania nad utrzymaniem majątkowego *status quo*. Stale groziła mu bowiem utrata nowo pozyskanej ziemi. Trzeba przyznać, że z uwagi na czyhające zagrożenie wykazywał się on wówczas dużą aktywnością i zapobiegliwością. W niespełna siedem miesięcy po uzyskaniu pierwszego przywileju formalizującego własność Karp Jesypowicz wystarał się o następny. Dnia 16 lipca 1523 r. w Wilnie otrzymał ponowne potwierdzenie nadania, co tylko potwierdza, że w tym czasie nie brakowało zakusów na jego ziemię. Głównie na jej zabór nastawiali Radziwiłłowie jako najwięksi potentaci okolicy goniądzkiej. Dlatego też sytuacja majątku Karpi, choć uregulowana, w dalszym ciągu tak do końca nie była pewna. W związku z tym dość często musiał on udowadniać legalność jej posiadania. Szczęśliwie dla siebie za każdym razem wychodził z tych opresji obronną ręką²³. Sprzyjało temu także dokonane 3 września 1523 r. zrzeczenie się przez Piotra Moniuszkę wszelkich pretensji do Jaćwieży i Zabiela.

Według danych popisu wojskowego z roku 1528 Karp Jesypowicz, bojar grodzieński, zobowiązany był ze swych własnych dóbr stawiać jednego zbrojnego jeźdźcę. To dowodzi o jego stosunkowo słabym uposażeniu i niewielkiej liczbie posiadanych poddanych²⁴ – można ją szacować na około 8 służb ludzi lub nieco powyżej. Prawdopodobnie dość trzeźwo oceniał sytuację, bowiem uparcie dążył do zwiększenia posiadanego areału. Przed 24 lipca 1529 r. nabył od niejakiego Semena Tweryty sioło *Peczencyce* w powiecie grodzień-

²² J. Maroszek, *Dolina Biebrzy w przeszłości – do końca XVIII wieku*, „Białostoczczyzna” 1995, nr 1, s. 3. Zapewne tak ją nazwano, by odróżnić od innej, blisko położonej Brzozowej, leżącej również na rzece Brzozówka, lecz w jej górnym biegu.

²³ Korzystną decyzję dla Karpi uzasadniono wcześniejszym uzyskaniem przywileju na tę ziemię przez jego poprzednika Macieja Moniuszkę niżli wojewoda Michał Gliński otrzymał dobra goniądzkie. Bardzo pomocne okazały się także królewskie potwierdzenia uzyskane przez syna Macieja, Stanka Moniuszkę. Świadcami przywileju dla Karpi byli: książę Konstanty Iwanowicz Ostrogski, wojewoda trocki, hetman i starosta braclawski oraz winnicki, Olbracht Marcinowicz Gasztołd, wojewoda wileński, dzierżawca mozyrski, Andrzej Niemirowicz, wojewoda kijowski oraz Piotr Stanisławowicz, wojewoda połocki, patrz: *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523)*, par. E. Banionis, A. Baliulis, Vilnius 1997, s. 106; *Opisanije dokumentow i bumag chraniaszczichsja w Moskovskom Archiwie Ministerstwa Justicji*, t. XXI, Moskwa 1915, nr 112, s. 244.

²⁴ RIB, t. XXXIII: *Litowska Metrika, czast' tretiaja. Knigi...*, t. I, kol. 91.

skim włości żerosławskiej²⁵. Tego dnia w Wilnie otrzymał on kolejną zgodę królewską, utwierdzającą wcześniejszy nabytek. Jak się okazuje, głównym powodem starań Karpi o utwierdzenie przy tej własności była śmierć Twerity²⁶. Oprócz tego Karp Jesypowicz uzyskał od króla akceptację zakupu następných czterech poddanych. Miał zamiar ulokować ich właśnie w *Pezczencycach*²⁷. Całość przeprowadzonej transakcji opiewała na kwotę 80 kop groszy litewskich. Znamienne jest to, że w powyższym akcie kilkakrotnie podkreślono, iż król, wychodząc Karpiowi *naprotiwku otczyzny Jeho, kotoraja otoszła w ruki nepryiatelskie wo Briańsku*, daje zgodę na kupno wsi z jednocześnie dalszym nakazem pełnienia służby ziemskiej z posiadanych dóbr. Przy czym powyższy przywilej oddawał Karpiowi pełnię władz nad tą majątkością. Mógł on w każdym zakresie nią swobodnie dysponować łącznie z *łowu zwerynnymi, y ptaszymi, y bobrowymi*. Co ważne, posiadał też niczym nieograniczone prawo jej zbycia. Ponadto, tego dnia Karp otrzymał konsens królewski formalnie potwierdzający wcześniejszy zakup innych poddanych. Była to *odna służba liudej*, którą tworzyli chłop Mordas, jego brat i bratanica, Iwanowiczowie. Karp nabył ich za 30 kop groszy od Waśka Zenowicza²⁸ i Fiedii (Fedy) Zdarbożców, obruśnych²⁹ gospodarskich. Jak widać, prowadził on ciągłą i przemyślaną akcję kolonizacyjną swych majątkości. Ta nieustanna aktywność doskonale świadczy o dobrze ukierunkowanym zagospodarowywaniu pozyskanych gruntów. W tym miejscu należy podkreślić, że Karp Jesypowicz, należąc do drobnych bojarów, nie został uwzględniony w polityce

²⁵ Za tę informację bardzo dziękuję Panu prof. E. Rimsy z Wilna. SGKP, t. I–XV, Warszawa 1880–1902, nie wzmiankuje tej miejscowości.

²⁶ Rossijskij gosudarstwiennyj archiw driewnich aktow (dalej: RGADA), f. 389, ML 226, k. 76v–78v; AGAD, Transkrypcje Metryki Litewskiej (dalej: ML) 201, s. 270–273.

²⁷ Wcześniej należeli oni do Semena Konstantynowicza i Maryny Żabów, chorążych kiernowskich oraz ich synów Juchna i Borysa. Kupiono ich w tym samym czasie co pustowszczyznę „Petkowszczyzna”. Całość transakcji opiewała na sumę 100 kop groszy. Później zakupił ich Waśko Zenowicz (sic!) Zdarbożec, obruśny gospodarski.

²⁸ Dnia 26 sierpnia 1523 r. w Krakowie Waśko Zynowowicz (sic!) z Kijowa, obruśny Zygmunta I Starego, został nobilitowany z herbem Boże Zdarz *vel* Pogonia, patrz: Z. Wdowiszewski, *Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1798)*, [wyd.] A. Heymowski, [w:] *Materiały do biografii i heraldyki polskiej*, Buenos Aires – Sztokholm 1987, t. IX, s. 53. Waśko miał już wcześniej otrzymać od księcia Witolda odpowiedni dokument, ale ten ponoć spłonął, patrz: *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII wieku*, oprac. B. Trelińska, Lublin 2001, s. 80. Dnia 1 maja 1528 r. stawiał on na popisie bojarów grodzieńskich dwóch jeźdźców, patrz: RIB, t. XXXIII: *Litowska Mietrika, czasť tretiaja. Knigi...*, t. II, kol. 90.

²⁹ Urzędnik ten, jak sama nazwa wskazuje, zajmował się sprawami „stołu” królewskiego.

nadań monarszych. Poza tym, tak jak pozostali z tej grupy, na wszystkie samodzielnie nabywane grunty bezwzględnie musiał mieć przyzwolenie królewskie. Na terenie Grodzieńszczyzny ta warstwa bojarska według popisu z 1528 r. liczyła około 150 posesjonatów³⁰.

Widzimy też, że w owym czasie Karp Jesypowicz był już po raz drugi żonaty i dochował się potomstwa. Z kolei 19 października 1529 r. wraz ze sporą rzeszą szlachecką powiatu goniądzkiego został wyzwolony przez Zygmunta I *spod jurysdykcji i ucisku Radziwiłłów*. Tym samym, tak jak i pozostałym, którzy wywiedli swe szlachectwo również i jemu przywrócono *przywileje i wolności, innej szlachcie W. K. Litewskiego służące*³¹.

Pomimo to, niedługo potem Karp ponownie musiał bronić swego stanu posiadania. Tym razem w ramach szeroko zakrojonej akcji powiększania dóbr to królowa Bona dążyła do rewindykacji wójtostwa zabielskiego. W dalszym ciągu dobrym pretekstem do wyzucia Karpia z ziemi był brak potomstwa ze związku z Pelagią Hryńkówną Mordasową Bołoticzową. Wykorzystując ten fakt postanowiono więc po raz kolejny zakwestionować prawa, które w 1522 r. mocą królewskiego przywileju zyskał Karp. Dnia 14 lutego 1530 r. król wystosował *voevode vilenskomu Gastoldu list, aby udalsja do bojaryna Karpa Esyfovica o polozene listov na imene, ktoroe maet w povete hanjazskom*. Szczęśliwie dla siebie i tym razem Karp dowiódł swych praw i utrzymał się przy posiadaniu. Następnie 30 maja 1532 r. w Krakowie Zygmunt I Stary jeszcze raz potwierdził posiadanie wójtostwa zabielskiego i jaćwieskiego *Karpiejowi Józefowiczowi*³². Bez wątplenia decyzja królewska była w zupełności dla Karpia zasłużona, bowiem nie kto inny, ale właśnie on skutecznie przeprowadził na obszarze tej starej włości królewskiej akcję kolonizacyjną. Jak się wydaje, z czasem nagrodą było jej dziedziczenie³³. Najpewniej w tym

³⁰ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań 1995, s. 127.

³¹ Błędnie został zapisany jako Karp Jaszynowicz, patrz: W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, t. III: Rok 1911–1912, Lwów 1913, s. 242–243.

³² *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584)*, par. A. Baliulis i R. Firkovicus, Vilnius 1998, nr 289, s. 70, podaje istnienie pieczęci wraz z podpisem królewskim; RGADA, f. 389, ML 18, k. 12, 13; AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, 15, s. 92; J. Maroszek, *Pogranicze...*, s. 78, 163, 464.

³³ J. Maroszek, *Karpowicze – dzieje dworu, „Białostoczczyzna”* 1995, nr 1, s. 28; A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym: Podlasie*, Warszawa 1908, t. 6, cz. 2, s. 5; Archiwum Państwowe w Białymstoku, *Kamera Wojenna i Domen Prus Nowo Wschodnich*, nr 155 A, k. 225.

też czasie Karp wszedł w spór sądowy z jakimś Danielem Semenowiczem. Poszło o poddanych zakupionych u obruśnego Waśki Zdarbożca. Pikanterii dodaje fakt, że Semenowicz siłą uprowadził ich z majątku Karpia, a do powyższego zatargu przyczyniła się sama Fiedia Waškowa Zenowiczowa Zdarbożcowa. To ona właśnie po pięciu latach od pierwszego zbycia bezprawnie ponownie sprzedała ich Semenowiczowi. Wyrok w tej sprawie zapadł 24 lutego 1533 r. w Krakowie i był korzystny dla Karpia. Nie pozostawiono wątpliwości, że chłopci ci należą się właśnie jemu. Trzeba też podkreślić, że przybył on na rozprawę dobrze przygotowany. Przedstawił nie tylko akt nabycia tych ludzi datowany pięć lat wcześniej niż podobny dokument Semenowicza, ale również przedłożył list sądowy Jana Janowicza Zabrzezińskiego, wojewody trockiego, który rozstrzygał powyższy spór po jego myśli. W efekcie król bezwarunkowo nakazał Danielowi Semenowiczowi zwrócić „gwałtem pobranych od Karpia ludzi”³⁴. Należy zaznaczyć, że w tym czasie Karp prowadził o wiele bardziej znaczący spór sądowy. Tym bardziej, że odmawiając płacenia proboszczowi z Dolistowa dziesięciny z Brzozowej oraz Zabiela i Jaćwieży wszedł w konflikt z tamtejszą administracją Kościoła katolickiego³⁵. Sprawa o tyle wydawała się już przesądzona, że 6 lutego 1530 r. w Wilnie Stanisław Dąbrówka, kanonik wileński i rektor kościoła w Dolistowie, nadał uposażenie prepozytury w kaplicy św. Stanisława w szpitalu w Dolistowie. Ona to właśnie miała być finansowana z dziesięciny snopowej pozyskanej od Karpia, z jego gruntów w Zabelu i Brzozowie. Dodatkowo sprawę uprawomocnił fakt, że 7 marca 1530 r. w Wilnie biskup Jan potwierdził i akceptował w całości tekst powyższego dokumentu³⁶. Trzeba przyznać, że Karp dość długo opierał się realizacji nałożonego obowiązku. Ostatecznie jego niechęć została skruszona dopiero 8 marca 1534 r. w Wilnie, kiedy to królowa Bona wydała wyrok nakazujący dziedzicowi w Brzozowie i wójtowi w Zabelu oraz Jaćwieży oddawanie dziesięciny snopowej do kościoła parafialnego w Dolistowie już nie tylko z dawno uprawianych gruntów, ale i z tych świeżo wykarczowanych³⁷. Z uwagi jednak na zażarty opór Kar-

³⁴ RGADA, f. 389, ML 226, k. 89v–91v; AGAD, ML 201, k. 288–291.

³⁵ Ks. S. Ostrowski, *Karpowicze – dzieje parafii*, „Białostoczczyna” 1995, nr 1, s. 22.

³⁶ W dokumencie szczegółowo określono obowiązki prepozyta oraz przedstawiono jako kandydata do tego beneficjum Melchiora z Broku, kapłana z diecezji płockiej. Dnia 10 października 1613 r. Feliks Mikucki, proboszcz w Dolistowie, dokonał oblaty aktu w księgach ziemskich wąsoskich, patrz: AGAD, Kapicjana, dokument nr 125, s. 442–448; nr 128, s. 457–466; nr 129, s. 467–472; nr 130 s. 473–478.

³⁷ Tamże, dokument nr 126, s. 449–452; nr 131, s. 479–481; nr 132, s. 482–485.

pia zwłaszcza o te ostatnie, decydujące rozstrzygnięcie mieli podjąć arbitrzy królewscy³⁸. Jaka zapadła finalna decyzja, tego nie wiemy. Widzimy natomiast, że przed 1 marca 1534 r. Karp Jesypowicz stał się posiadaczem wsi Kwasówka w powiecie grodzieńskim³⁹. Charakterystyczne jest również to, że pomimo bardzo ostrych zadrażnień sądowych z Kościołem katolickim kariera Karpi Jesypowicza rozwijała się całkiem pomyślnie. Został on nawet sędzią królewskim. Dnia 24 maja 1536 r. w Wilnie wspólnie z Iwanem Wołowiczem, koniuszym trockim, rozsądzał sprawę Lewona i Piotra Ordyńców przeciwko Zofii wdowie po Matwieju Ordyńcu⁴⁰. Najpewniej już wtedy Karp dość poważnie stanął gospodarczo na nogi. Dysponował znacznymi nadwyżkami pieniężnymi i stał się wierzycielem kilku grodzieńskich rodzin żydowskich. Miał zresztą z tego powodu później parę procesów. Wszystkie wygrał. Dnia 5 sierpnia 1539 r. żona niejakiego Pysacha uprosiła sąd o prolongatę długu zaciągniętego przez małżonka u panów Karpi i Olechny Fiedorowicza, dworzan hospodarskich. Zgodnie z jej prośbą spłatę odroczone na sześć niedziel pod warunkiem ustanowienia po tym terminie zastawu na rodzinnym domostwie⁴¹. Natomiast 16 czerwca 1540 r. Karp Jesypowicz został wpłątany w spór żydów grodzieńskich, Chaima Jakubowicza i Argona Ilicza Choroszeńskiego. Dowiadujemy się z niego, że Karp pożyczył Eckowi, bratu Argona, sumę 5 kop groszy litewskich i *złotyj czerlenyj*⁴². W międzyczasie, tj. w 1538 r., on sam został pozwany przez Waśkowiczów z Nereśli⁴³. Skarżący ziemianie domagali się spłaty z masy spadkowej pozostałej po ich dawno zmarłej ciotce Apolonii (Pelagii). Prawdopodobnie u Karpi Jesypowicza niewiele wskórali, bo spór o fundusze z Brzozowej trwał jeszcze długo także i po jego śmierci⁴⁴. Koliduje z tym trochę utwierdzenie otrzymane

³⁸ ANKr, ZZG 58, s. 41–44, 45–47; ZZG 64, s. 17–20.

³⁹ G. Wołowicz, *Rewizija puszc i pierechodow zwierinnych w bywszjem Wielikom kniazestwie Litowskom, sostawlennaja starostoj mstibogowskim Grigorijem Bogdanowiczem Wołowiczem w 1559 g.*, Wilna 1867, s. 181.

⁴⁰ Kością niezgody stał się poddany zastawiony niegdyś Matwiejowi Ordyńcowi. Skarżący domagali się jego zwrotu, ponieważ uiścili za niego należność w wysokości 5 kop groszy, patrz: *Lietuvos Metrika (1528–1547)*, par. S. Lazutka, I. Valikonyte, Vilnius 1995, dok. 204, s. 150.

⁴¹ AVAK, t. XVII, nr 71, s. 27.

⁴² Ecco zmarł nie oddawszy pieniędzy. Jego spadkobierca Argon wykręcił się od zapłaty i wszystkie koszty poniósł niczemu niewinny żyrant Chaim, patrz: AVAK, t. XVII, nr 289, s. 118.

⁴³ W dokumencie widnieje pod nazwą Meresta.

⁴⁴ LVIA, f. 1135, Ap. 17, nr 47, k. 5v. Sprawa w suraskim sądzie ziemskim toczyła się jeszcze co najmniej do 28 lutego 1583 r. Choć w 1581 r. w tamtejszych aktach zapisano ugodę, na mocy

26 października 1539 r. od Zygmunta I zrzecznych praw ziemian Aleksieja (Olchniecia), Fiedka, Hryszka, Jana i Serafina Waśkowiczów i brata ich ciotecznego Iwana Radkowicza do Brzozowej i Zabiela. Przelane na Karpia prawa dotyczyły nie tylko tych gruntów, ale i wszystkich ruchomości łącznie z intratami od *wchodów do Puszczy*⁴⁵. Z kolei na podstawie *Excerptu z rewizji komisarskiej w Puszczy z 1559 r.* czerpiemy informację, że pomimo uzyskanej akceptacji królewskiej Karp pod koniec lat trzydziestych XVI w. wszedł w konflikt z urzędnikami zawiadującymi obszarem puszczańskim⁴⁶. Prawdopodobnie sąsiedztwo Karpia dla puszczy królewskiej było wyjątkowo uciążliwe⁴⁷. Trzeba zaznaczyć, że oprócz tych dwóch konsensusów w dniu 26 października 1539 r. Karp uzyskał także królewskie potwierdzenie umorzenia roszczeń szwagra Czeszejki Hryńkowicza. Dotyczyły one niektórych ruchomości oraz sumy posagowej Pelagii Hryńkówny Mordasowej Bołoticzowej. Czeszejko wycenił swoje żądania na sumę 50 kop groszy litewskich, nie przedstawiając na to jednak żadnych dokumentów. Ponieważ na wcześniejszej rozprawie Karp przedłożył przed sędziami sądu polubownego⁴⁸ testament zmarłej żony, zaświadczający, iż cały zgromadzony majątek przypada właśnie jemu, werdykt okazał się korzystny. Dnia 26 października 1539 r.

której Waśkowicze zaprzestali pod zakładem 2 tys. zł domagać się starego dziedzictwa ciotki Apolonii Mordasowej. Należy wspomnieć, że proces ten trafił także do „generalnego sądu” Trybunału Koronnego w Lublinie, patrz: AGAD, Księga suraska ziemska, 3, k. 453v.

⁴⁵ Od Hryszka Fiedkowicza i Waśka Radkowicza Zaniewiczów odkupił „uchody” w Puszczy Grodzieńskiej. Z dawna przynależały one do ich sioła „Zanewyczy”. Zaniewiczowie nie dysponowali jednak nadaniem królewskim, a jedynie posiadali list Jurija Jackowicza Zielepucha, dzierżawcy żerosławskiego, skierowany do Poniatowskiego, namiestnika sidreńskiego, aby ten „im uchodów w puszczy nie bronil”. O wolnym dla nich dostępie po drewno bartne i sianożęci wiedział także ówczesny osocznik nowodworski, Łychan Olechno, patrz: LVIA, Z. 110, Ap. 1, nr 617, k. 41. Prawo sprzedażne dla Karpia od Waśkowiczów na barcie i las „u dwu głów” dotyczyło tych samych praw, jakie zakupił ich ojciec Waśko od Wartena Hryniewicza i jego synów Pacuka i Michałka. Waśko zapłacił za nie 8 kop groszy. Natomiast drugi bór z łaźniami i sianożęciami Waśko nabył od Banniscima (sic!) Niekraszewicza i jego synów za 5 kop groszy. A zatem Aleksy, Chwedko, Hryszko, Jan i Serafin Waśkowicze oraz ich brat cioteczny Iwan Radkowicz zrzekli się wszelkich praw do dóbr zakupionych w kwocie 13 kop groszy litewskich.

⁴⁶ Późniejsi rewizorzy dowodzili, że Karp Jesypowicz nie miał prawa korzystać ze spornych sianożęci i „uchodów” leśnych, bo wystawiony dokument był bez podpisu królewskiego oraz „pieczęci wiszącej jaki na ten czas był zwyczaj”. W sprzeczności z tym stoi fakt, iż „list zrzeczny” Waśkowiczów, aktykowany 10 listopada 1797 r., miał takowe zawierać, patrz: LVIA, Z. 110, Ap. 1, nr 617, k. 41–41v.

⁴⁷ J. Maroszek, *Pogranicze...*, s. 407.

⁴⁸ Sędziami byli: Jan Jackowicz Zielepucha, Łukasz Hryniewicz, klucznik grodzieński, Wasilij Prokopowicz, Jan Tołockowicz, chorąży grodzieński, Chotian Szymbiel i Bohusz Tarusa.

w Krakowie zatwierdził go także Zygmunt I⁴⁹. Następnie *feria quinta ante festum św. Trójcy*, tj. 3 czerwca 1542 r., Zygmunt August potwierdził Karpiowi dany przez ojca przywilej⁵⁰.

W dniu 7 sierpnia 1540 r. w Wilnie Karp Jesypowicz nabył od Halszki Fredyszówny Janowej Juriewiczowej Iliniczowej Ołonę w powiecie trockim⁵¹. Jak widzieliśmy wcześniej, szlachta podlaska miała otwarty dostęp do urzędów i nabywania dóbr ziemskich w państwie litewskim na takich samych zasadach jak i tamtejsza szlachta⁵². Transakcję dobito za 500 kop groszy. Z dokumentu tego czerpiemy też informację, że Karp Jesypowicz był wtedy namiestnikiem Lipska. Trzeba tu pamiętać, że ówczesnym dzierżawcą lipskim⁵³ był Jerzy Mikołajewicz Radziwiłł Herkules, marszałek dworny (pólny). Na popisie w 1528 r. wystawił on z tych dóbr 60 zbrojnych jeźdźców. A zatem włość ta liczyła około 480 służb, tj. około 960 dymów. Z tego też względu trzeba przyznać, że ówczesnie Lipsk należał do bardzo rozległych dóbr. Swym zasięgiem obejmował *dość szeroki pas południowej Nowogródzczyzny i przyległe tereny powiatu pińskiego. Do tego dochodziło oddalone od Lipska Czerwiszcze z wsiami: Uhrynicze, Berezice i Bychów*⁵⁴. Ponieważ Radziwiłłowie w wyniku rodzinnych rozliczeń podzielili go pomiędzy 1528 i 1545 r.⁵⁵, to nie wiemy tak naprawdę od kiedy i jaką częścią tej włości zarządzał Karp. Nie sposób jednak nie powiązać tej informacji z innymi. Wydaje się, że skoro powierzono mu tak odpowiedzialną funkcję, musiał on cieszyć się dużym zaufaniem Radziwiłła. Prawdopodobnie był też jego rówieśnikiem. Ścisły związek Karpi Jesypowicza z domem radziwiłłowskim znajduje potwier-

⁴⁹ LVIA, SA 14805, k. 1578–1579. Dokument ten zawierał pieczęć i podpis pisarza Michała, dzierżawcy upickiego, kurniatowskiego i stohlickiego (sic!). Poza tym, na wniosek Józefa Karpi, marszałka wołkowyskiego, powyższy przywilej 15 lipca 1637 r. aktywowano do ksiąg grodzkich tegoż powiatu. Natomiast 10 listopada 1797 r. do akt ziemskich rosieńskich podał go Józef Romaszkiwicz, rotmistrz inflancki, patrz: LVIA, SA 14805, k. 1578–1579.

⁵⁰ A. Meysztowicz, dz. cyt., s. 7–8.

⁵¹ Po mężu Iliniczowa dysponowała jedynie jedną trzecią tej majątności, a pozostałą większość ustąpił jej szwagier Szczęsny Jurjewicz Ilinicz. Dokument aktywowano 9 września 1540 r. w Wilnie, patrz: RGADA, f. 389, ML 24, (1540–1544), nr 235, k. 106v–108v; A. Boniecki, dz. cyt., t. IX, s. 279; A. Meysztowicz, dz. cyt., s. 9. Ołona, wieś i folwark na rzeką tej nazwy dopływem Łukny, pow. trocki, gm. Międzyrzecz, 9–10 wiorst na południe od Trok, patrz: SGKP, t. VII, s. 524.

⁵² H. Łowmiański, *Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Poznań 1983, s. 392.

⁵³ Włość lipską otrzymał Mikołaj I Radziwiłł 26 listopada 1492 r. Była to druga co do wielkości po dobrach goniądzko-rajgrodzkich zorganizowana włość radziwiłłowska. Należała do linii tego rodu, dziedziczącej na Birzach i Dubinkach.

⁵⁴ M. Malczewska, dz. cyt., s. 145.

⁵⁵ Tamże, s. 139, 142–144.

dzenie również w późniejszym przyjęciu na dwór Barbary Radziwiłłówny syna Karpia, Iwana. Ponadto wiemy, że młody Karp pełnił tam nieoficjalnie rolę informatora Mikołaja Radziwiłła Rudego. Biorąc pod uwagę tylko powyższe należy przyjąć, że rodzina Karpiów rzeczywiście mocno była wtedy związana z tym domem magnackim. Wynikałoby z tego również, że pozycję swoją Karp zaskarbił wierną służbą i oddaniem dla spraw radziwiłłowskich nie tylko na niwie gospodarczej. Stąd też jest wysoce prawdopodobne, że Karp Jesypowicz często służył także pod komendą Jerzego Radziwiłła, hetmana wielkiego litewskiego⁵⁶. Oznaczałoby to, że nie tylko pod Orszą, ale i w innych sukcesach militarnych hetmana Radziwiłła⁵⁷ miał swój drobny udział także i Karp Jesypowicz. Najprawdopodobniej też w 1538 r. Karp stawił się pod jego rozkazy na pospolitym ruszeniu zwołanym do Nowogródka⁵⁸. Trzeba też zauważyć, że ciesząc się zaufaniem otrzymywał on od Radziwiłłów silne poparcie. O jego wzrastającym znaczeniu i autorytecie zaświadcza też udział 25 maja 1541 r. w Wilnie w ugodzie Hleba Janowicza Sapiehy z braćmi Dymitrem, Stefanem i Michałem Sapiehami. Tym bardziej, że sprawa ta dotyczyła podziału ich wspólnych dóbr w Koronie i na Litwie⁵⁹. Bez wątpienia świadczenie Karpia nie było przypadkowe i wskazuje na spore poważanie, jakim cieszył się on w kręgach części możnowładztwa litewskiego. Natomiast w poniedziałek 22 sierpnia tegoż roku Karp *Jesifowicz* z rozkazu Zygmunta I Starego stanął przed sądem na wniosek Griszki Wojtkowicza i Andruszki Michnowicza⁶⁰, poddanych z Ołony.

⁵⁶ Hetmanem był w latach 1531–1541.

⁵⁷ W 1511 r. na uroczysku Rutka 20 mil od Kijowa wspólnie z Jerzym Olekowiczem pobił Tatarów, w tym też roku pod Ragnetą zwyciężył Krzyżaków. W 1512 r. wziął udział w bitwie pod Wiśniowcem, a w 1514 dowodził jazdą w bitwie pod Orszą. Następnie w latach 1519–1521 stoczył zwycięską kampanię z Zakonem Krzyżackim na Warmii. W 1527 r. rozgromił tatarów. Był naczelnym wodzem wojsk litewskich w czasie wojen litewsko-moskiewskich, prowadzonych w latach 1534–1536. Brał udział w zdobyciu Homla i Staroduba w 1535 r. Zmarł wkrótce po 17 kwietnia 1541 r., patrz: G. Błaszczyk, dz. cyt., s. 226–228.

⁵⁸ Tamże, s. 228.

⁵⁹ *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, Petersburg 1890, t. I, s. 305. Ponieważ mieli jeszcze dwie siostry, majątności Lunnę, Czerlonę i Wojkieliszki „rozpisano na sześć równych części” i rozlosowano. Pozostałe dobra na Rusi i Wołyniu wspólnie ze spadkobiercami ze strony stryja Iwana Sapiehy, wojewody podlaskiego, oddane zostały do rozdziału wedle uznania polubownych sędziów.

⁶⁰ Mieszkali w majątku Ołona u Jerzego Ilinicza. Ponoć on sam „miał ich za szlachtę, ale żyli jako *tiagły liud*”. Po jego śmierci ograniczono im prawa. Ponieważ chcieli udać się ze skargą do króla, Jan Jurijewicz Ilinicz wtrącił ich do lochu. Następnie jego żona Halszka sprzedała ich wraz z całym majątkiem Karpiowi. Ten ostatni przedstawił stosowny dokument sędziom. Z treści rozprawy wynikało, iż najpierw Ołonę odziedziczył Stanisław

Nie wiemy, z jakiego powodu już na rozprawie sam Wojtkowicz, kajając się, wycofał skargę, równocześnie zapewniając solennie o chęci dalszego wiernego służenia Karpiowi i jego potomkom⁶¹.

Ostatnie wzmianki o Karpiu pochodzą z 3 czerwca 1542 r.⁶² Z pewnością do końca pozostał przy obrządku wschodnim, a pełny proces polonizacji łącznie z konwersją na katolicyzm dotknął dopiero jego dzieci, i to w trzeciej ćwierci XVI w. Wiemy, że w Brzozowej istniała wtedy cerkiew⁶³. A zatem nawet jeśli sam jej nie wystawił, to z pewnością wspierał ją finansowo i apro wizacyjnie. Tam właśnie został pochowany⁶⁴.

Karp Jesypowicz zmarł najprawdopodobniej na krótko przed 10 października 1547 r. Tego dnia w Wilnie Zygmunt August potwierdził wdowie po nim, Michajłównie z rodu Korczaków⁶⁵, legalność dzierżenia niewielkich spłachetków ziemi. Zapewne były one od niedawna w rodzinie i tym przywilejem Karpiowa chciała się przy nich zwyczajnie utwierdzić. Między innymi była to dawna sianożęć Jana Kr[z]ywonosa z Olchowej, bojarzyna biskupa wileńskiego. Karp otrzymał ją łącznie z ziemią od Pawła, biskupa wileńskiego. Z dużym prawdopodobieństwem możemy się domyślać, że w sumie przy tej wsi Karp władał wtedy całkiem sporym arealem. Wiemy bowiem, że w 1558 r. dużym kawałem ziemi graniczącym z ówczesnym wójtostwem olchowskim dysponował jego syn Iwan Karp⁶⁶. W każdym bądź razie owa sianożęć *na Olchowej [leżała] naprotiwku tych zemli jego podle reki Swistoczy (!)*⁶⁷.

Ilinicz, a dopiero po jego śmierci przypadła braciom Janowi i Szczęsnemu Jurijewiczom Iliniczom. Po podziale włości Wojtkowicz i Michnowicz przypadli Janowi. Ten najpierw zastawił ich Iwanowi Jurłowowi, a potem Mikołajowi Awdosjewiczowi, skarbnikowi gospodarskiemu. Później jako służba *tiaglych liudej* trafili pod władanie Onikieja Hornostaja, patrz: RGADA, f. 389, ML 27, k. 121v–122v.

⁶¹ RGADA, f. 389, ML 27, k. 121v–122v. Wojtkowicz ukorzył się także przed Janową Iliniczową, a w skład gremium sędziowskiego wchodził: ks. Wacław biskup żmudzki, Jan Jurewicz wojewoda połocki, Wojciech Janowicz wojewoda witebski, starosta wołkowski i marszałek gospodarski.

⁶² LVIA, SA 14805, k. 1671–1672v.

⁶³ J. Maroszek, *Pogranicze...*, s. 464.

⁶⁴ Prawnik Jan Karp, podstoli podlaski, w swym testamencie odnotował: „[w Brzozowej] dziadowie, pradziadowie moje chowali się, [a] pierwszej tam była cerkiew”, patrz: Metryka Litewska 130, k. 269; S. Karp, *Jan Karp (1604–1644), podstoli podlaski, życie i działalność*, „Studia Podlaskie” 2013, t. XXI, s. 44.

⁶⁵ W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą Polską w Horodle roku 1413*, „Lituano-Slavica Posnaniensia, Studia Historica”, t. III, Poznań 1989, s. 133. Do rodu Korczaków adoptowany był bojar litewski imieniem Czupa (Czuppa). Herb Korczak jest proweniencji ruskiej.

⁶⁶ *Piscowaja kniga grodnienskoj ekonomii*, t. I, Wilna 1881, s. 579–582.

⁶⁷ W zasadzie była to zamiana za obopólnym porozumieniem stron.

Drugi z tych drobnych gruntów Karpia, wymieniony w przywileju, pozyskany był niegdyś od królowej Bony. Z kolei ta włóka ziemi umiejscowiona była *pod mestom krykuskim*⁶⁸. Zaświadczyli o tym urzędnicy JKM, którzy dokonywali stosownych pomiarów⁶⁹. Z tym że w tym ostatnim przypadku raczej chodziło tylko o sformalizowanie dawniejszej zamiany gruntów, scalającej karpiewski teren.

Karp Jesypowicz z małżeństwa z Michajłówną z rodu Korczaków pozostawił dwóch synów: Dymitra⁷⁰ i Iwana, późniejszego starostę nowodworskiego⁷¹. Karp jest doskonałym przykładem człowieka pogranicza.

⁶⁸ Czytaj: Krynki.

⁶⁹ RGADA, f. 389, ML 29, k. 71–72v. Urzędnikami, którzy z rozkazu królowej Bony mieli „pomerenje wołok zemli gorodenskich w poruczeniu swoim” byli: Maciej Lewicki, starosta i podsedek ziemi bielskiej, Lew Michajłowicz, urzędnik dworu Krynki i niejaki Nepreskij, urzędnik Nowego Dworu.

⁷⁰ Prawdopodobnie był najstarszym synem. Dnia 5 października 1553 r. przebywał w majątku Piereponty na Wołyniu. Świadcował tam przy zapisie Michała Andrejewicza Korowaja dla żony Bogdany Bogdanowiczowej Andrejewiczowej Prażewskiej części różnych posiadłości, porozrzucanych po powiatach braclawskim, łuckim i winnickim, patrz: RGADA, f. 389, ML 247, k. 429–430v. Z kolei w sobotę 27 lipca 1555 r. Dymitr Karp wniósł skargę przez Lewkę, swego zarządcę z dóbr Łosośna, na służę Falimiera Doroszkowicza, Marcina Kniaziewicza. Sprawa dotyczyła pobicia jednego z poddanych. Na rozprawie zajęcie zrelacjonował jego sługa, Jurij Koża. Oprócz Łosośny – a raczej tylko jej części – Dymitr Karp, ziemianin gospodarski powiatu grodzieńskiego, władał też Siemianówką w powiecie grodzieńskim. Tamtejszy poddany o imieniu Andriej Iwanowicz w dzień handlowy, we czwartek 25 lipca 1555 r., wracając z Krynek, w pobliżu dworu siemieniowskiego został napadnięty i pobity przez Marcina Kniaziewicza. Podczas bójki poddanemu Karpia „zginęła owca i dziesięć groszy zawinięte w chusteczkę zza pazuchy wypadło”. W trakcie obdukcji u poszkodowanego stwierdzono: ciętą ranę na lewym policzku, dwie krwawe rany na głowie, na prawej ręce blisko łokcia „wielce szkodliwą ranę ciętą, na plecach trzy rany sine”, patrz: AVAK, t. XXI, nr 68, s. 40–41. Pod rokiem 1555 Dymitra Karpia wymienia również Boniecki, patrz: A. Boniecki, dz. cyt., t. IX, s. 281. Prawdopodobnie zmarł on przed 22 marca 1558 r., bowiem właśnie wtedy widzimy Łosośną w rękach jego brata Iwana, patrz: AVAK, t. XXI, s. 303.

⁷¹ Jan (Iwan) Karp, starosta nowodworski, dawny paź królowej Barbary Radziwiłłówny, patrz: AGAD, ASK dz. 1, ks. nr 158, k. 184, 186. Po 13 lipca 1551 r. pokojowiec i dworzanin Zygmunta Augusta, patrz: tamże, ks. nr 110, k. 793v. Następnie 24 lipca 1567 r. w Grodnie u boku Iwana Wołłowicza, marszałka królewskiego, przyjmował posłów Iwana Groźnego, patrz: A. Gostiew, W. Szwed, *Kronon. Latopis Goroda na Nemanie (1116–1990)*, Grodno 1993, s. 141. Starsze dzieła lokują to wydarzenie w roku 1566, patrz: W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1897, s. 67; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. V, Lipsk 1840, s. 44. Od 15 stycznia 1568 r. starosta nowodworski i wierzyciel królewski, patrz: RGADA, f. 389, ML 48, k. 188v–191. Uczestnik wojny z Moskwą w kampanii pod Połockiem w 1579 r. i Pskowem. W tej ostatniej zapewne w całym czasie jej trwania, tj. od 8 września 1581 do 6 lutego 1582 r. Zmarł przed 30 października 1591 r., patrz: Nacyjonalny gistoryczny archiw Biełarusi w Mińsku, f. 1755, inw. 1, nr 11, k. 781.

Pierwsze lata dzieciństwa i wczesnej młodości spędził na ziemi briańskiej, będącej pograniczem moskiewsko-litewskim, natomiast wiek młodzieńczy i dojrzały aż do śmierci przepędził głównie na ziemi bielskiej Podlasia, będącej wówczas pograniczem litewsko-polskim. Niewątpliwie dało mu to szerszy światopogląd. Ze zgromadzonego materiału jaskrawo widać, że los dla Karpi Jesypowicza, wychodźcy briańskiego, okazał się nader szczęśliwy. Możemy uznać, że we wszystkich sferach życia osiągnął on duży sukces. Przede wszystkim dzięki swojej postawie dokonał sporego awansu społecznego. Rozpoczynając praktycznie od „zera” drugie życie w nowym i obcym otoczeniu, pozostawił po sobie niemały majątek. W jego skład wchodziły co najmniej cztery wsie, a mianowicie: Brzozowa (Karpowicze)⁷² na Podlasiu, Kwasówka⁷³ i Nowosiółki⁷⁴ w powiecie grodzieńskim oraz Ołona⁷⁵ w powiecie trockim. Co dalej stało się z *Peczenczycami*, tego nie wiemy. Nie można też zapominać o gruntach w Olchowej. Możliwe jest również, że był także właścicielem Siemianówki⁷⁶ i Łosośny w powiecie grodzieńskim⁷⁷. Tym samym dał dzieciom mocne podwaliny gospodarcze. Będąc postacią wyjątkowo obrotną i nietuzinkową zrobił także niemałą karierę w sferze urzędniczej. Został bowiem królewskim sędzią. Oprócz licznych przymiotów osobistych zapewne pomogły mu w tym również bardzo dobre kontakty z możnymi Radziwiłłami i Sapiehami. W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że Karp Jesypowicz dla swych potomnych zapoczątkował długotrwałe i ściśle związki z domem radziwiłłowskim. Późniejsza historia obu rodów pokazała, że były one pomocne dla każdej ze stron przez ponad 250 kolejnych lat. Ale co najważniejsze, Karp Jesypowicz stał się protoplastą rodu trwającego po dzień dzisiejszy. Los sprawił, że jego descendenci rozrzucony są obecnie po całym świecie⁷⁸.

⁷² Co najmniej do 3 maja 1807 r. w posiadaniu Eustachego Karpi, późniejszego marszałka guberni wileńskiej, patrz: A. Meysztowicz, dz. cyt., s. 74.

⁷³ Jeszcze 31 kwietnia 1661 r. właścicielem jej był Józef Karp, podkomorzy ziemi bielskiej, patrz: J. A. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. 1: *Lata 1656–1664*, oprac. T. Wasilewski, Warszawa 1978, s. 287.

⁷⁴ Do końca 1621 r. w posiadaniu wnuka Mikołaja Karpi, podkomorzego wołkowyskiego.

⁷⁵ Do 1621 r. w rękach wnuka Dymitra Karpi, podwojewodziego wileńskiego, patrz: S. Karp, *Dymitr Karp (ok. 1560–1621), podwojewodzi wileński. Nota biograficzna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2013, nr 4 (282), s. 757–771.

⁷⁶ Dnia 10 stycznia 1696 r. w Kościeniewiczach. Konstancja Karpiówna, podkomorzycówna ziemi bielskiej, zapisała tę majątność mężowi Aleksandrowi Rusieckiemu, kasztelanowi mińskiemu. Siemianówka wchodziła wówczas w skład dóbr Narewka.

⁷⁷ Tę ostatnią najprawdopodobniej tylko w części. W bardzo młodym wieku dobra te dzierżył syn Dymitr.

⁷⁸ Przez jednego ze swoich potomków, tj. Benedykta Karpi (1734–1805), chorążego upic-

Na przestrzeni wieków Karpiowie wydali Rzeczypospolitej Obojga Narodów: 1 senatora (Jozafat Michał), wielu posłów na sejmy, w tym 24 posłów elektorów królów polskich⁷⁹ oraz 2 posłów Sejmu Czteroletniego (Maurycy Franciszek, Benedykt)⁸⁰, 1 posła do Rady Walnej Warszawskiej, 1 biskupa (źmudzki), 5 kanoników (wileńscy), 1 generała kryxkomissarza wojsk WKsL (Jan Zygmunt)⁸¹, 1 generała adiutanta (Fryderyk), 1 sędziego generalnego wojsk WKsL (Mikołaj Stanisław)⁸², 2 podwojewodzych (wileński, trocki)⁸³, 4 ciwunów (berżański, 2 ejragolskich, szawdowski)⁸⁴, 2 marszałków powiatowych (wołkowyscy), 3 podkomorzych (wołkowyski, ziemi bielskiej, upicki), 2 sekretarzy królewskich (Dymitr, Jozafat Michał), 17 deputatów do Głównego Trybunału WKsL, a w tym 1 marszałka koła duchownego i podskarbiego Głównego Trybunału (Józef)⁸⁵ – część z nich sprawowała swą funkcję

kiego, a w zasadzie jego córkę Joannę z Karpiów hr. Michałową Tyszkiewiczową (zm. 25.10.1816), Karp Jesypowicz został także przodkiem Stanisława Radziwiłła, który poślubił Caroline Lee Bouvier, siostrę Jacqueline Kennedy, szwagierkę prezydenta USA, Johna F. Kennedy'ego, patrz: M. Minakowski, *Gdzie się podzieli Starolitwini?* (przemówienie w Sejmie Republiki Litewskiej z 20.10.2008 r.).

- ⁷⁹ J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, Lwów 1910, s. 87; O. Pietruski, *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektorów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1746*, Lwów 1845, s. 140.
- ⁸⁰ E. Rostworowski, *Karp Benedykt h. własnego (1734–1805)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny...*, t. XII, s. 92; tegoż, *Karp Maurycy Franciszek h. własnego (1749–1817)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny...*, t. XII, s. 95–97.
- ⁸¹ P. Stok, *Karp Jan Zygmunt h. własnego (ok. 1680–ok.1740)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny...*, t. XII, s. 94.
- ⁸² S. Karp, *Karpiowie z Rykijowa na Żmudzi do końca XVIII wieku. Dzieje linii litewskiej i kurlandzkiej*, Warszawa 2013 (w druku); tegoż, *Karpiowie herbu własnego. Dzieje linii podlasko-białoruskiej* (maszynopis w posiadaniu autora).
- ⁸³ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I: *Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004, s. 160; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. II: *Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczenki, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2009, s. 186.
- ⁸⁴ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. III: *Księstwo Żmudzkie, XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, A. Haratym, P. P. Romaniuk, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, s. 87, 105–106, 155.
- ⁸⁵ *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1582–1696. Spis*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007, s. 61, 99, 122, 132, 133, 143, 157, 197; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, oprac. A. Rachuba, P. P. Romaniuk, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczenki, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004, s. 29, 57, 62, 64, 78, 80, 102, 104, 106, 148, 174, 209, 211, 234, 235, 260, 265, 273, 284, 347, 385.

deputacką kilkakrotnie – a także licznych podstarościch i sędziów oraz innych ważnych urzędników powiatowych dawnych ziem WKsL. U schyłku Rzeczypospolitej dwóch przedstawicieli rodu weszło do Rządu Tymczasowego Litewskiego (Maurycy Franciszek, Benedykt)⁸⁶. Wcześniej jeden z nich za swą działalność dobroczynną otrzymał Order św. Stanisława (Benedykt). W rodzie Karpiów odnotowano również wyjątkowo płodnego pisarza politycznego doby oświecenia (Maurycy Franciszek), plenipotentą Jana Ernesta Birona, księcia kurlandzkiego (Krzysztof Fryderyk)⁸⁷, kamerjunkra i koniuszego księżnej kurlandzkiej Anny Iwanówny (Krzysztof Reinhold), a nawet jeden z nich (Ignacy) został upamiętniony przez wieszczka narodowego A. Mickiewicza w pomnikowym dziele *Pan Tadeusz*⁸⁸. W okresie zaborów Karpowie raz posłowali do cara Aleksandra I (Eustachy), dwukrotnie byli marszałkami powiatowymi (upicki, poniewieski) i dwukrotnie sprawowali urząd marszałka gubernialnego (wileński, kowieński)⁸⁹. Ufundowali 9 kościołów (Gabany, Johaniszkiele, Karpowicze, Niewodnica, Poczłów, Pokopie, Repla, Rykijów, Sużany), a co najmniej 4 bardzo znacząco wsparli finansowo (Grodno, Miedniki, Przydrujsk, Troki). Założyli i utrzymywali kilka szkół, w tym 1 rolniczą (Johaniszkiele), a także wybudowali 1 szpital (Johaniszkiele).

Do przełomu XIX i XX w. przedstawiciele rodu Karpiów wspólnie dysponowali na Litwie areałem liczącym około 70 tys. ha. Naturalnie wszystko to bez postaci Karpiu Jesypowicza nie byłoby możliwe.

The Life Story of a Sixteenth Century Bryansk Outlaw Exemplified by Karp Jesypowicz (born circa 1480 – died before 10.10.1547)

Abstract

The article concerns a progenitor of the Karp family, Karp Jesypowicz, who after seizing the Bryansk Land by Moscow settled down in the Western border of the Grand Duchy of Lithuania at the beginning of the 16th century. The author presents a genealogy and property study based on the stormy history of the Lithuanian-Moscow borderland in the first half of the 16th century. He mentions, among others, Karp's participation in

⁸⁶ E. Rostworowski, *Karp Benedykt h. własnego...*, s. 92; tegoż, *Karp Maurycy Franciszek h. własnego...*, s. 95–97.

⁸⁷ S. Karp, *Karpowie z Rykijowa...*

⁸⁸ A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie*, Warszawa 1986, s. 347, 376 (ks. XII, w. 555).

⁸⁹ S. Karp, *Karpowie z Rykijowa...*

the battle of Orsha. Characterizing his subsequent marriages, the author describes Karp's efforts to maintain and increase his assets. The author also writes about Karp's career of a civil servant. The author depicts him as a man of social advancement who, being an exceptionally industrious and unconventional person, was also incredibly successful in the civil service sector becoming a Crown Judge. Apart from his numerous personal qualities, very good contacts with the Radziwiłł and Sapieha families abetted his success too. Karp Jesypowicz started a long-term and close relationship with the Radziwiłł house for his offspring whereas his social status contributed to the strengthened position of his descendants in the Grand Duchy of Lithuania.

The article has been written with the use of a thorough query in foreign and Polish archives and on the basis of printed sources, most of all the books of the Lithuanian Metrica.

Key words: Karp Jesypowicz, Podlasie, 16th c., Bryansk Land, outlaw

**Судьба брянского изгнанника в 16 веке
на примере Карпа Есыповича
(рожд. ок. 1480 – ум. до 10.10.1547 гг.)**

Абстракт

В статье представлены протопласты рода Карпов, Капра Есыповича, который после того, как Московское княжество заняло брянские земли, в начале XVI века поселился на западной окраине Великого княжества Литовского. Автор представляет исследования, связанные с генеологией и имуществом, на фоне бурных судеб литовско-московского пограничья в первой половине XVI века, а также вспоминает об участии Карпа в битве под Оршей. Характеризуя очередные браки Карпа, пишет о его намерениях содержания и приумножения имеющих богатств, а также о карьере чиновника. Представляет своего героя человеком, который добился общественного признания, будучи особой исключительно ловкой и интересной, сделал также успешную карьеру в сфере чиновничества и стал королевским судьей. Кроме множественных личных качеств, ему помогли, также, хорошие связи с Радивиллами и Сапегами. Карп Есыпович для своих потомков завязал долгие и близкие отношения с домом Радивиллов, а достигнутая общественная позиция дала начало росту положения, которое было присуще его потомкам в Великом княжестве Литовском.

Статья написана при использовании множественных запросов в архивы как за границей, так и в Польше, а также опираясь на печатные источники, прежде всего из книг Литовской метрики.

Ключевые слова: Капр Есыпович, Подлясье, XVI век, брянские земли, изгнанник

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych:

- Archiwum Publiczne Potockich, 15, s. 92;
- Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, ks. nr 110, k. 793v, ks. nr 158, k. 184, 186;
- Kopicjana, pudło nr 62, dokument nr 124, s. 439–441, nr 125, s. 442–448, s. 493–495, nr 126, s. 449–452, nr 127, s. 453–456, nr 128, s. 457–466, nr 129, s. 467–472, nr 130, s. 473–478, nr 131, s. 479–481, nr 132, s. 482–485, nr 133, s. 486–488, nr 134, s. 489–492;
- Transkrypcje Metryki Litewskiej, 201, s. 270–273, k. 288–291;
- Księga suraska ziemska, 3, k. 453v.

Archiwum Państwowe w Białymstoku, *Kamera Wojenna i Domen Prus Nowo Wschodnich*, nr 155A, k. 225.

Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór Zygmunta Glogera, 12, s. 7; 58, s. 41–44, 45–47; 64, s. 17–20.

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 857, *Wypisy z Metryki WKsLit. oraz niektóre pisma z XV–XVII w. Widymus z ksiąg Głównego Trybunału Litewskiego spraw wieczystych*, s. 65, 75, 373, 376.

Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps BN IV 8332 (XIX w.), *Materiały genealogiczne dotyczące rodzin Dowojnów, Krupskich, Szemetów, Wiażewiczów i Wołowiczów*, s. 426 (63) – 427 (64).

Lietuvos valstybes istorijos archyvas w Wilnie, SA 14805, k. 1578–1579, k. 1671–1672v; SA 14987, k. 2487–2490; f. 1135, Ap. 17, nr 47, k. 5–5v; Z. 110, Ap. 1, nr 617, k. 41–41v.

Nacyjanalny gistoryczny archiu Biełarusi w Mińsku, f. 1755, inw. 1, nr 11, k. 781.

Rossijskaja Nacionalnaja Biblioteka w Sankt Petersburgu, Razn. f. IV, nr 90.

Rossijskij gosudarstwiennoj archiw drierwnich aktow, f. 389, ML 18, k. 12, 13; f. 389, ML 24, nr 235, k. 106v–108v; f. 389, ML 27, k. 121v–122v; f. 389, ML 29, k. 71–72v; f. 389, ML 48, k. 188v–191; f. 389, ML 226, k. 76v–78v, k. 89v–91v; f. 389, ML 247, k. 429–430v.

II. Źródła drukowane

Akty izdawajemyje Wilenskoju Kommissseju dla razbora drierwnich aktów, t. XVII, Wilno 1890, dokument nr 71, s. 27, nr 289, s. 118; t. XXI, nr 68, s. 40–41, nr 254, s. 154, 303; t. XXIV, s. 24–26.

Jabłonowski A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym: Podlasie*, Warszawa 1908, t. 6, cz. 2, s. 5.

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584), par. A. Baliulis i R. Firkovicius, Vilnius 1998, nr 289, s. 70, 78.

- Lietuvos Metrika, Knyga nr 8, (1499–1514)*, oprac. A. Baliulis, R. Firkovicus, D. Antanavicius, Vilnius 1995, s. 409.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523)*, par. E. Banionis, A. Baliulis, Vilnius 1997, s. 106.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529)*, par. D. Antavicius, A. Baliulis, Vilnius 2001, dokument nr 125, s. 190.
- Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 225, (1528–1547)*, Vilnius 1995, dokument 204, s. 150.
- Opisanije dokumentow i bumag chraniaszczichsja w Moskowskom Archiwie Ministierstwa Justicji*, t. XXI, Moskwa 1915, nr 112, s. 244, 268.
- Pamjatniki istorii Vostocznoj Ewropy*, [w:] *Monumenta historica res gestas Europae Orientalis illustrantia*, t. VI, *Radziwiłłowskije akty iz sobranija Rossijskoj Nacionalnoj Biblioteki. Pierwaja połowina XVI w.*, oprac. M. M. Krom, Moskwa – Warszawa 2002, s. 28–33.
- Piscowaja kniga grodnienskoj ekonomii*, t. I, Wilna 1881, s. 579–582.
- Russkaja Istoriczieskaja Biblioteka*, t. XX: *Litowskaja Mietrika, czast' wtoraja*, Petersburg 1903, t. I, dokument nr 176, s. 808–810; t. XX: *Litowskaja Mietrika, czast' tretiaja*, Petersburg 1903, t. I, dokument nr 227, s. 1559–1563; t. XXXIII: *Litowskaja Mietrika, czast' tretiaja. Knigi publicznych dieł, Perepisi wojska Litovskago*, t. I, izd. S. Ptaszyckij, Piotrograd 1915, kol. 90–91; t. XXXIII: *Litowskaja Mietrika, czast' tretiaja. Knigi publicznych dieł*, t. II, izd. S. Ptaszyckij, Piotrograd 1915, kol. 90.
- Wołowicz G., *Rewizija puszc i pierechodow zwierinnych w bywsziem Wielikom kniazieństwie Litowskom, sostawlennaja starostoj mstibogowskim Grigorijem Bogdanowiczem Wołowiczem w 1559 g.*, Wilna 1867, s. 181.

III. Opracowania

- Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII wieku*, oprac. B. Trelińska, Lublin 2001, s. 80.
- Błaszczyk G., *Radziwiłł Jerzy h. Trąby (ok. 1480–1541)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław 1987, s. 225–229.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. III, Warszawa 1900, s. 387; t. IX, Warszawa 1906, s. 279, 281.
- Chrapowicki J. A., *Diariusz*, cz. 1: *Lata 1656–1664*, oprac. T. Wasilewski, Warszawa 1978, s. 287.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1582–1696. Spis*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2007, s. 61, 99, 122, 132, 133, 143, 157, 197.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, oprac. A. Rachuba, P. P. Romaniuk, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczunki, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004, s. 29, 57, 62, 64, 78, 80, 102, 104, 106, 148, 174, 209, 211, 234, 235, 260, 265, 273, 284, 347, 385.

- Dunin-Borkowski J., Dunin-Wąsowicz M., *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, Lwów 1910, s. 87.
- Gostiew A. P., Szwed W. W., *Kronon. Latopis Goroda na Nemanie (1116–1990)*, Grodno 1993, s. 141.
- Karp S., *Dymitr Karp (ok. 1560–1621), podwojewodzi wileński. Nota biograficzna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2013, nr 4 (282), s. 757–771.
- Karp S., *Karpiowie z Rykijowa na Żmudzi do końca XVIII wieku. Dzieje linii litewskiej i kurlandzkiej*, Warszawa 2013 (w druku).
- Karp S., *Karpiowie herbu własnego. Dzieje linii podlasko-białoruskiej* (maszynopis w posiadaniu autora).
- Kojałowicz Wijuk W., *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1897, s. 67.
- Krom M. M., *Mez Rus’ju i Litvoji zapadnorusskie zemli v sisteme russko-litovskih otnosenij konca XV – pervoj treti XVI v.*, Moskwa 1995, s. 234.
- Lubawskij M., *Oblastnoje dielenije i miestnoje uprawlenije Litowskowo-russkago gosudarstwa ko wremieni izdanija pierwszego Litowskago Statuta*, Moskwa 1893, s. 591.
- Łowmiański H., *Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Poznań 1983, s. 392.
- Malczewska M., *Latyfundium Radziwiłłów od XV do połowy XVI wieku*, Warszawa – Poznań 1985, s. 85, 87, 139, 142–145.
- Maroszek J., *Dolina Biebrzy w przeszłości – do końca XVIII wieku*, „Białostoczczyzna” 1995, nr 1, s. 3.
- Maroszek J., *Karpowicze – dzieje dworu*, „Białostoczczyzna” 1995, nr 1, s. 28.
- Maroszek J., *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta*, Białystok 2000, s. 78, 80, 163, 407, 464.
- Meysztowicz A., *Karpiowie herbu własnego*, Wilno 1906, s. 7–9, 74.
- Mickiewicz A., *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie*, Warszawa 1986, s. 347, 376 (ks. XII, w. 555).
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. V, Lipsk 1840, s. 44.
- Minakowski M., *Gdzie się podziiali Starolitwini?* (przemówienie w Sejmie Republiki Litewskiej z dnia 20.10.2008 r.).
- Ostrowski S. ks., *Karpowicze – dzieje parafii*, „Białostoczczyzna” 1995, nr 1, s. 22.
- Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań 1995, s. 127.
- Pietruski O., *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektorów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1746*, Lwów 1845, s. 140.
- Pociecha W., *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, red. W. Dworzaczek, Poznań 1958, t. III, s. 104, 160.
- Rostworowski E., *Karp Benedykt h. własnego (1734–1805)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków – Warszawa – Wrocław, t. XII, s. 92.

- Rostworowski E., *Karp Maurycy Franciszek h. własnego (1749–1817)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków – Warszawa – Wrocław, t. XII, s. 95–97.
- Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, Petersburg 1890, t. I, s. 305.
- Semkowicz W., *Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, t. III: 1911–1912, Lwów 1913, s. 242–243.
- Semkowicz W., *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą Polską w Horodle roku 1413*, „Lituano-Slavica Posnaniensia, Studia Historica”, t. III, Poznań 1989, s. 133.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. IV, Warszawa 1883, s. 261; t. VII, Warszawa 1886, s. 524.
- Stok P., *Karp Jan Zygmunt h. własnego (ok. 1680–ok. 1740)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków – Warszawa – Wrocław, t. XII, s. 94.
- Uruski S., Kosiński A. A., Włodarski A., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. VI, Warszawa 1909, s. 217.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I: *Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004, s. 160.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. II: *Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczyńskiej, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2009, s. 186, 353.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. III: *Księstwo Żmudzkie, XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, A. Haratym, P. P. Romaniuk, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, s. 87, 105–106, 155.
- Wdowiszewski Z., *Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1798)*, [wyd.] A. Heymowski, [w:] *Materiały do biografii i heraldyki polskiej*, Buenos Aires – Sztokholm 1987, t. IX, s. 53.

Sławomir Karp, ekonomista, żeglarz i myśliwy. Pasjonat heraldyki, autor ponad dwudziestu prac o tematyce historyczno-genealogicznej. Niezwiązany z żadnym ośrodkiem naukowym.

e-mail: skarp63@hotmail.com